

Praktisen syllogismin mallista muuttoliiketutkimuksessa

Muuttoliiketutkimusta on voimakkaasti leimannut luonnontieteellinen ajattelutapa. Ensinnäkin on liiaksi korostettu kausaalisten prosessien olennaisuutta inhimillisiä ilmiöitä tutkiessa, toisaalta on pyritty etsimään luonnonlakien kaltaisia "yleispäteviä lakeja" ihmisyhteiskunnassa. Esimerkkeinä muuttoliiketutkimuksessa ovat maantieteilijöiden gravitaatio- ja verkkomallit, taloustieteilijöiden 'economic man' -ajatteluun perustuvat muuttomallit, behavioristiset muuttoteoriat jne. Tavallisesti on näissä näkemyksissä kiinnitetty huomiota vain yhteen kausaalitekijään. Näin on muuttoliike keinotekoisesti irrotettu laajemmasta yhteiskunnallisesta kontekstista ja se on käsitetty yksinkertaisena syy-seuraus -ilmiönä. Samalla ilmiö dehumanisoituu ja näin ollen muuttoa on katsottu pikemminkin "fyysikan lakeja" noudattavana kuin ihmisen toimintaan liittyvänä ilmiönä.

Holistisemmissä näkemyksissä, esimerkiksi väestötieteilijöiden keskuudessa tunnetussa muuttotransitioteoriassa on muuttoa käsitellessä otettu huomioon myös laajempaa yhteiskunnallista taustaa ja yksinkertaisten syy-seuraus suhteiden sijaan on korostettu prosessuaalisen ajattelutavan olennaisuutta. Silti luon-

nontieteille ominainen "yleispäteviä lakeja etsivä" sekä biologisista tieteistä peräisin oleva evolutionistinen lähestymistapa ovat tässä yhteydessä keskeisiä. Usein evolutionistinen ajattelutapa edellyttää päämäärää, mitä kohti systeemi kehityksessään kulkee. Ihmisen toiminnanakin katsotaan näin olevan pelkästään systeemin päämäärää palvelevan. Hegeliläisen teleologian ja sosiaalidarvinismin vaikutukset ovat tässä huomattavia.

Kiista ihmistieteiden metodologian omaleimaisuudesta on kasvanut 1960-luvun alusta lähtien (Sosiologia 3/1971; Tuomela ja Patoluoto 1975, 1976). Vaikka ihmistieteiden omaleimaisuutta puolustavien (metodologiset dualistit) ja vastustavien (metodologiset monistit) (von Wright 1985:9–10) välienselvitykset ovat jatkuneet tähän päivään saakka, ovat 1980-luvulla tapahtuneet tilastollisten menetelmien uudelleenarviointi ja laadullisen tutkimuksen kasvava rooli käytännössä osoittaneet sen, että luonnontieteissä käytettävät käsitteet ja menetelmät eivät riitä selittämään kaikkea inhimilliseen toimintaan liittyvää.

Luonnontieteellisen deduktiivis-nomologisen selitystavan sijaan on ihmisen toimintaa tutkiessa usein käytetty induktiivis-statistista selitystapaa korostaen näin ikäänkuin ihmisyhteiskuntaa hallitsevien "lakien" probabilistista luonnetta. Silti siinäkin keskeisinä ovat pysyneet "peittävä lain malli" ja siihen liittyvä kausaalisuus (Haaparanta ja Niiniluoto 1986:73–74). Vaihtoehtona luonnontie-

Kirjoittaja on Siirtolaisuusinstituutin vieraileva tutkija Virossa. Hän tekee Tarton yliopiston maantieteen laitokselle väitöskirjaa virolaisten paluumuutosta.

teellisille selityksille on ihmistieteissä käytetty intentionaalis-teleologista selitystapaa. Tästä hyvänä esimerkkinä on G.H. von Wrightin praktisen syllogismin malli. Von Wrightin (1976:124) mukaan ihmiselle on ominaista intentionaalisuus (tavoitteellisuus), ja siinä on tärkeää se, että ihmisen tavoitteiden ja niitä toteuttavien tekojen välinen yhteys on luonteeltaan käsitteellinen ja ei-kausallinen. Von Wrightin (1976:118–119) kehittämän mallin perusmuoto on seuraava:

A tavoittelee päämäärää B. A arvelee, että ellei hän tee tekoa C, hän ei saavuta B:tä. A ryhtyy tekemään C:tä.

Tässä nähdään, että A:n aikomus saavuttaa B luo tietynlaiset edellytykset A:n mahdolliselle toiminnalle, mutta A:n varsinainen käyttäytyminen riippuu siitä, minkälaisen teon A arvelee olevan riittävän B:n saavuttamiseksi. A tulkitsee siis tilannetta, ja näin A:n tavoitteen (B) ja sitä toteuttavan teon (C) välinen yhteys on luonteeltaan käsitteellinen. Paitsi näistä tekojen sisäisistä determinanteista meidän täytyy puhua myös tekojen ulkoisista determinanteista: yhteiskunnassa vallitsevista normeista ja säännöistä (von Wright 1976:120). Jokapäiväisessä elämässään ihminen usein "sokeasti" noudattaa yhteiskunnallisia normeja/sääntöjä, ja näin meille voi kehittyäkin harhakuva ihmiskäyttäytymisen "kausalisuudesta" ja ihmisyhteiskuntaa hallitsevista "yleispätevistä laeista", jotka ovat luonnonlakeihin verrattuina hieman "joustavampia". Silti, "sokeakin" normien/sääntöjen noudattaminen perustuu jonkinlaisiin ihmisen niihin kohdistuviin käsityksiin tai asenteisiin. Sama koskee myös yhteiskunnassa vallitsevien normien/sääntöjen luonnetta – ovathan nekin ihmisten luomia merkityssisällöllisiä käyttäytymisohjeita tiettyjä olosuhteita varten. Vaikka normeille/säännöille onkin ominaista jonkinlainen stabiilitteetti, niin että voimme niiden kohdalla puhua yhteiskunnallisista "laeista", on kuitenkin

kin tärkeää muistaa, että ne sisältävät ihmisen niille antamaa merkitystä. Ne ovat siis pikemminkin ihmisen käsitteellis-normatiivisia kuin kausaalis-universaalisia reaktioita tietyissä olosuhteissa. Ihminen voi esimerkiksi muuttaa aikaisempia käsityksiään ja käyttäytyä vallitsevien normien/sääntöjen kanssa ristiriitaisesti sekä samalla jopa muuttaa niitä. Meidän on siis pikemminkin pyrittävä retrospektiivisesti ymmärtämään niitä tavoitteita ja uskomuksia sekä yhteiskunnassa vallitsevia normeja ja sääntöjä, joihin ihmisen toiminta perustui kuin etsimään ihmisen käyttäytymistä aiheuttavia "yleispäteviä lakeja". Tässä kulkenee ero luonnon- ja ihmistieteellisen metodologian välissä.

Miten voimmme ymmärtää/selittää ihmisen toimintaa, ottaen samalla huomioon myös yhteiskunnassa tapahtuvia poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia muutoksia? E. Alldardt (1971:111–124) ja A. Giddens (1979:87–156) sekä J. Elster (1983) ovat korostaneet sitä, että ihmisyhteiskuntaa tutkiessamme tarvitsemme erilaisia selitystapoja: yhteiskunnan rakenteellisia muutoksia käsitellessämme voimme käyttää kausaaliselitystä, mutta ihmisen toiminnan ymmärtäminen vaatii kuitenkin intentionaalis-teleologista selitystapaa. Vaikka voimme tietystä mielessä ajatella yhteiskunnallisten prosessien olevan kausaalisia, ei se tarkoita sitä, että niiden taustalla olisi jokin "yleispätevä laki", johon voimme ne alistaa, kuten on asianlaita luonnonprosessien kohdalla. Pikemminkin on tässä, kuten edellä jo mainitsin, nähtävissä selvä yhteys ihmisen käsitteellis-normatiiviseen käyttäytymiseen. Siis yhteiskunnalliset kvasi-kausaliset prosessit luovat kontekstin, jossa ihmisen toiminta saa alkunsa, ja ihmisen toiminta puolestaan vaikuttaa näiden prosessien kulkuun.

Yksilötasolla meidän pitäisi puhua ihmisen tavoitteista, joita hänen käyttäytymisensä "palvelee". Tavoitteilla puolestaan on yhteys ihmisen tarpeisiin ja arvoihin (Suhonen

1988:27–29). A. Maslowin (Roos 1973:68–69) tarve teoria oli yksi ensimmäisistä yrityksistä luokitella ihmisen tarpeita. Maslowia on arvosteltu siksi, että hän lienee yrittänyt määrittellä ihmisen ”perusluonnetta” ja on näin korostanut liiaksi ihmisen tarpeita luonnon määrääminä. Ihmisen tarpeiden on kuitenkin katsottu olevan riippuvaisia ihmisyhteiskunnasta ja siinä vallitsevista arvoista ja niiden on ajateltu muuttuvan yhteiskunnan muuttuessa. (Roos 1973:68–69, Allardt 1976:28, Suhonen 1988:27–29). E. Allardtin (1976:37–38) näkemys, jota suomalaiset muuttoliiketutkijat (Korkiasaari 1983; Söderling 1988) ovat tutkimuksissaan käyttäneet, jakaa ihmisen tarpeet seuraaviin luokkiin: *Having* (elintaso) viittaa ihmisen omistamiin ja hallitsemiin resursseihin; *Lo-ving* (yhteisyyssuhteet) tarkoittaa ihmisen suhteita muihin ihmisiin; *Being* (itsensä toteuttamisen muodot) tarkoittaa ihmisen suhdetta yhteiskuntaan. Näyttä siltä, että silloin kun puhumme ihmisen tavoitteista, voimme ajatella niiden olevan suhteessa hänen tarpeisiinsa, tekemättä kuitenkaan sellaista johtopäätöstä, että jotakin päämäärää palveleva teko tarkoittaisi välittömästi jon-

kun tarpeen tyydyttämistä. Pikemminkin meidän täytyy puhua jatkuvasta tarpeiden sisäistymisestä tavoitteisiin, jolloin tarpeet läpäisevät arvojen prisman, näin muuttaen sekä omaa että arvojen ja lopulta myös tavoitteiden luonnetta.

Voi siis sanoa, että yhdistämällä joustavan tarve teorian ja praktisen syllogismin mallin, saamme sangen hyvän apuvälineen tulkitaksemme ihmisen muuttoa yksilötasolla. Lisäämällä siihen yhteiskunnallisen kvasi-kausaalisen taustan, voimme sanoa, että vallitsevissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa X henkilö A aikoo tavoitella päämäärää B. Jotta hän saavuttaisi B:n, A arvelee/uskoo, että hänen pitäisi tehdä C. Näin A ryhtyykin tekemään C:tä. Miksi A arvelee, että hänen pitäisi tehdä C eikä D, ja miksi hän vallitsevissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa alkaa tavoitella päämäärää B – nämä ovatkin niitä kysymyksiä, joihin meidän on pyrittävä vastaamaan. Näin ollen meidän on lähestyttävä tutkimusongelmaa retrospektiivisessä muodossa, ts. on aloitettava muuttopäätöksestä ja sitten on keksittävä sille sopivat premissit: tavoitteet ja uskomukset sekä myös normatiiviset paineet.

Kirjallisuus

- Allardt, E., 1971. Rakenteellisista, institutionaalisista ja kulttuurisista selityksistä. *Sociologia* 3, s. 111–124.
- Allardt, E., 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia WSOY, Porvoo.
- Elster, J., 1983. *Explaining Technical Change*. Cambridge.
- Giddens, A., 1984. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Helsinki.
- Haapasaari, L. ja Niiniluoto, I., 1986. Johdatus teoreettiseen ajatteluun. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja n:o 3.
- Korkiasaari, J., 1983. Ruotsista Suomeen vuosina 1980–81 palanneet. Siirtolaisuusinstituutti, Siirtolaisuustutkimuksia A 9.
- Roos, J-P., 1973. *Welfare Theory and Social Policy. A Study in Policy Science*. Commentationes Scientiarum Socialium 4. Societas Scientiarum Fennica. *Sociologia*, 3/1971. Westermarck-seuran julkaisu.
- Suhonen, P., 1988. Suomalaisten arvot ja politiikka. WSOY, Juva.
- Söderling, I., 1988. Maassamuuton ulottuvuudet. Yksilö-, alue-, ja yhteiskuntatason tarkastelu Suomessa vuosina 1977–78 maassamuuttaneista. Turun yliopiston julkaisuja C 65.
- Tuomela, R. ja Patoluoto, I., 1975, 1976. Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I, II. Helsinki.
- von Wright, G. H., 1976. Determinismi ja ihmistutkimus. Toim. Tuomela, R. ja Patoluoto, I. Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet II, s. 114–138. Helsinki.
- von Wright, G. H., 1985. *Filosofisia tutkimuksia* WSOY, Juva.